

Un cel obert (CL5)

Dll, 12/02/2018 per Eloi Aran Sala
[Betel. Arquitectura, Art i Religió](#)

Anant ja a la descripció de l'actuació de reforma de l'església del Col·legi Lestonnac de Barcelona, començarem per l'element principal i generador de tot projecte litúrgic: el presbiteri i adequació de l'assemblea. L'església escolar de Lestonnac a Barcelona presenta una disposició clarament lineal, però el seu disseny, dimensions i proporcions, de tipologia església-saló, donen peu a poder plantejar una disposició central de la celebració eucarística que promogui l'*actuació participativa*^[1] dels usuaris i recordi més clarament la comensalitat del banquet eucarístic. Aquesta nova tipologia ja va ser provada i assajada abans de la reforma litúrgica del Concili Vaticà el del Moviment Litúrgic i, molt especialment, en el tàndem que van formar el teòleg Romano Guardini i l'arquitecte alemany Rudolf Schwarz en la disposició de l'espai celebratiu de les assemblees del moviment juvenil Quickborn que tenien lloc al Castell de Rothenfels-am-Main els anys 1928-29. Tant el Moviment Litúrgic com les noves esglésies dels pioners de l'arquitectura religiosa moderna - Rudolf Schwarz, Emil Stefan, Dominikus Böhm i Otto Bartning entre d'altres - cercaven destacar la centralitat de Crist i el caràcter comunitari o eclesial de la celebració eucarística que havia estat eclipsat per les devocions personals i una certa espiritualitat de caràcter individualista.

Aplicant aquesta sensibilitat s'ha procedit a crear un nou espai de centralitat en l'aula litúrgica rebaixant el presbiteri antic, on es disposa l'àmbit del Santíssim, i situant el nou presbiteri en els dos creuers previs a l'arc triomfal de l'església. D'aquesta manera, ocupant amb bancs les quatre capelles laterals i disposant una doble grada al llarg del nou presbiteri de fusta, s'aconsegueix una disposició celebrativa en forma de "T" on es garanteix la visibilitat, proximitat i seguiment de la celebració. En cas de grans celebracions, la grada pot córrer cap endavant, fins al mur del Santíssim, per tal d'allotjar més participants. Respecte al seguiment de la celebració amb els seus suports audiovisuals des de qualsevol punt de l'espai, s'ha col·locat dues pantalles televisives en la diagonal del quadrat confirmat pel nou presbiteri, les quals es controlen des de un espai de pas reconvertit en moble

tècnic que hi havia entre una de les capelles laterals i l'àmbit del mosaic recuperat, al costat de l'àmbit del Santíssim. Pel que fa al disseny del presbiteri s'ha seguit els següents criteris:

1. Creació d'un *Axis mundi* trinitari

Es reforça la dimensió vertical de l'assemblea i la nova centralitat del presbiteri amb la creació de un baldaquí circular suspès que il·lumina el mobiliari litúrgic. La forma circular remet al "cel obert", és a dir, a les teofanies o manifestacions de Déu: el cel s'obre i el Pare parla. En l'arquitectura cristiana, la Paraula de Déu és el Crist mateix que s'ha encarnat i ha davallat a nosaltres (Jn 1, 1, Fp 2) per això s'ha procedit a traslladar el crucifix processional que hi havia damunt del Santíssim per penjar-lo del baldaquí, alineat al centre per no perdre la referència de continuïtat entre la celebració eucarística i la reserva del sagrament. Reforçant aquesta comunicació entre el Pare i el Fill s'ha incorporat la següent inscripció perimetral a l'exterior del baldaquí: "Aquest és el meu fill, escolteu-lo" (Mc 1,9-11; Mc 9,2-13), fent referència als dos moments en que "Déu parla" en l'Evangeli de Marc. Finalment, l'Esperit Sant resta representat per la lluminària que davalla del baldaquí cap al presbiteri. Aquesta és la mateixa idea trinitària que trobem també en el baldaquí que va dissenyar ja Antoni Gaudí per la Catedral de Mallorca i per la Basílica de la Sagrada Família, tot i que més explícit al penjar 7 lampadaris com a referent dels set sagraments o dons de l'Esperit Sant.

2. Caracterització cristològica dels elements del presbiteri

Tot presbiteri consta de tres elements que reclamen una especial atenció litúrgica perquè representen a Crist mateix: l'altar, l'ambó i la seu. Crist es dona en les espècies eucarístiques, el pa i el vi a l'altar; és la paraula de Crist la que es proclama des de l'ambó; i, finalment, és *in persona Christi* que el capellà presideix l'assemblea eucarística des de la seu. Cadascun d'aquests elements esdevé, al llarg de la celebració, en un focus d'atenció i mereix que tingui el seu propi espai; alhora que cal preservar una certa unitat de materials i composició que els diferenciï de la resta del mobiliari de l'església. Aquesta intervenció queda presidida pel crucifix penjat ja que:

"També sobre l'altar, o a prop seu, cal que hi hagi una creu, amb la imatge del Crist crucificat, de tal manera que resulti ben visible pel poble congregat. Convé que aquesta creu resti vora l'altar també en els moments en els quals no hi ha celebracions litúrgiques, amb la finalitat de dur a la ment el record de la passió salvífica del Senyor" (Ordenació General del Missal Romà. Núm. 308)

A resultes d'aquestes anotacions, s'ha dissenyat aquests tres elements amb materials nobles^[2] - acer, fusta i pedra - de forma que es relacionin també amb el baldaquí suspès. Ara bé, la novetat compositiva rau en el fet de disposar-los conformant un triangle equilàter inscrit en la projecció de la circumferència del baldaquí sobre el pla del presbiteri. La seu, tot i que es pot posar també damunt de la grada perquè es pot separar de la seva base, està situat en el vèrtex del triangle que coincideix amb l'eix principal de la nau, més proper al Santíssim; mentre que l'ambó i l'altar estan en els altres dos vèrtex del triangle, alineats perpendicularment a banda i banda de la creu suspesa, posant en diàleg les dues parts de la celebració eucarística: la "taula de la Paraula" i la "taula del pa i el vi".

3. Enllaç simbòlic amb la coronació de l'àmbit del Santíssim

Si ens fixem en la representació pictòrica que hi ha damunt de l'àmbit del Santíssim, el que era l'antic presbiteri, trobem un cel estrellat amb una *crux gammata* (creu daurada i enjoiada) inscrita en una circumferència i, al seu centre un crismó amb les lletres alfa i omega a banda i banda. Rodejant la representació hi trobem la inscripció "sedenti in throno et agno benedictio et honor et gloria et potestas in saecula saeculorum" (Ap 5,13), que vol dir "Al qui seua al tron i a l'Anyell siguin donats la lloança, l'honor, la glòria i el poder pels segles dels segles."

Aquesta representació té una clara influència paleocristiana i bizantina i ens parla de la *Hetimasia* o "majestat invisible" que es representava a les cúpules i absis de les esglésies abans de la implementació del pantocràtor del romànic, ideat pels escrits de sant Irineu al s.III.^[3] En trobem exemples al Baptisteri dels ortodoxos de Ravenna, el Mausoleu de Gal·la Plàcidia o a la Basílica de Santa Maria la Major de Roma. La idea de fons és que Crist Ressuscitat regna el món malgrat que no el veiem o que visquem en un context de dificultat, tal com passa en el context de la redacció del llibre de l'Apocalipsi (Ap 4,2-8). Per altra banda, el crismó prové de la fusió de les lletres gregues "X" i "Ro", les dues primeres lletres de "Xristós", el Crist, que vol dir "l'unigt"; mentre que les lletres alfa i omega són les que encapçalen i tanquen respectivament l'abecedari grec, és a dir, el principi i la fi, la paraula definitiva de Déu al món (veure CL1).

Aquest mateix simbolisme és el que es pot trobar repetit ara en la composició del nou presbiteri. El cercle estelat queda representat pel nou baldaquí; la creu es troba suspesa del cercle i també gravat en tres ratlles en la llosa del nou altar en representació dels dotze apòstols com també passa en la descripció de la Jerusalem celestial; l'alfa i l'omega estan fusionats i gravats a la llosa de la base de l'ambó, indicant que qui proclama la Paraula s'incorpora i parla des d'ella; el crismó està representat amb un nou disseny en el buit del respallier metàl·lic de la seu. Allò que abans marcava l'axis mundi de l'església es trasllada i es dispersa en els elements del nou eix celebratiu.

Possibles respostes a crítiques conceptuals del disseny realitzat:

1_ "L'altar ha d'estar al mig i no desplaçat".

Tot i que l'altar ha de tenir una posició central, no és cert que aquest hagi d'ocupar el centre geomètric, tal com argumenta Juan Miguel Ferrer Grenesche: "La centralidad significativa y funcional lo caracteriza (al altar), **sin que tenga que coincidir con la centralidad geométrica.**"^[4] No cal citar exemples perquè n'hi ha la tira i mitja, però si en voleu un: l'església del districte internacional de Viena, dissenyada per Heinz Tesar ([article](#))

2_ "La seu no hauria d'estar al mig, sinó a un costat. Això és clericalisme".

"La sede para el celebrante y los ministros se colocará de tal forma que, según la estructura de cada iglesia, sea bien visible a los fieles, y **el celebrante aparezca realmente como el presidente de toda la comunidad** de los fieles." (Inter

Oecumenici. Núm. 92)

"La sede del sacerdote celebrante debe significar su oficio de presidir la asamblea y dirigir la oración. Por consiguiente, **su puesto más apropiado será de cara al pueblo al fondo del prebiterio**". (Ordenació general del Missal Romà. Núm. 310)

3_ "*L'ambó pren massa protagonisme*".

"Se debe prestar una atención especial al ambón como lugar litúrgico desde el que se proclama la Palabra de Dios. Ha de colocarse en un sitio bien visible, y al que se dirija espontáneamente la atención de los fieles durante la liturgia de la Palabra. Conviene que sea fijo, como elemento escultórico en armonía estética con el altar, de manera **que represente visualmente el sentido teológico de la doble mesa de la Palabra y de la Eucaristía**. Desde el ambón se proclaman las lecturas, el salmo responsorial y el pregón pascual; pueden hacerse también desde él la homilía y las intenciones de la oración universal." (Verbum Domini. Núm. 68)

"De este modo, **la sacramentalidad de la Palabra se puede entender en analogía con la presencia real de Cristo bajo las especies del pan y del vino consagrados**. Al acercarnos al altar y participar en el banquete eucarístico, realmente comulgamos el cuerpo y la sangre de Cristo. La proclamación de la Palabra de Dios en la celebración comporta reconocer que es Cristo mismo quien está presente y se dirige a nosotros para ser recibido." (Dei Verbum. Núm. 56)

[1] Sacrosanctum Concilium, núm. 41

[2] "Al promover y favorecer un arte auténticamente sacro, que se busque más una noble belleza que una mera suntuosidad" (Constitución para la Sagrada Liturgia, n. 123-124)

[3] Sant Irineu. "Adversus haereses", III, 2,8: PG 7. Recollit com "Simbolismo del tetramorfos" a Plazaola, J. (2010) *Historia y sentido del arte cristiano*. Madrid: BAC. pàg. 114

[4] Ferrer Gresneche, J.M. "Orientaciones teológico-litúrgicas del Magisterio Eclesial actual sobre espacios litúrgicos", dins de Asociación Española de Profesores de Liturgia (2012) *Arquitectura y liturgia*. Barcelona: CPL. Pàg. 32